

VPRAŠANJE IDENTITETE V MAGREBSKI KNJIŽEVNOSTI

Neža Florjancič*

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Vprašanje identitete v magrebski književnosti

Prispevek želi pregledno prikazati magrebsko literaturo skozi prizmo moške in ženske proze. Uvodni del predstavi širše družbenopolitično ozadje nastanka magrebske literature po drugi svetovni vojni, v osrednjem delu pa so obravnavani avtorji, ki pišejo v francoskem jeziku in so fizično ali mentalno prisotni v dveh domovinah – francoski in magrebski (Assia Djebar, Tahar Ben Jelloun, Leila, Nedjma). Z analizo motivno-tematskih značilnosti literarnih del želi avtorica prikazati razlike med obema pisavama in točke, v katerih se zblížujeta. Poseben poudarek izbranih del je na vprašanju identitete, (ne)enakosti med spoloma in migracij.

KLJUČNE BESEDE:

ABSTRACT

The question of identity in Magreb literature

The goal of the contribution is to display synoptically the Magreb literature through the prisms of male and female prose. The introductory part represents the broader social political background of the origin of the Magreb literature after World War II; the central part deals with authors writing in French and are physically or mentally present in two homelands – the French and the Magreb (Assia Djebar, Tahar Ben Jelloun, Leila, Nedjma). With an analysis of the motive-thematic characteristics of the literary works, the author wishes to represent the differences between the both writings and points at which they come close one another. Special emphasis of chosen works is on the question of identity, gender (in) equality, and on migrations.

KEY WORDS: Magreb literature, female Magreb prose, male Magreb prose, migrations, identity, gender identity

Francoska kolonizacija magrebskih držav,¹ začenši z ustanovitvijo alžirskega departmaja l. 1830, je prinesla v magrebsko družbo mnogo sprememb in sprožila veliko vprašanj. Francoski jezik je na začetku tega procesa igral vlogo splošnega posredni-

* Mag. francoske književnosti, prof. franc. in univ. dipl. komp., filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; e-pošta: nezaflojancic@yahoo.fr.

¹ Magreb (arab. Zahod), stara arabska geografska oznaka, sprva za ves islamski svet zahodno od Egipta, zdaj omejena na atlaške države Alžirijo, Maroko in Tunizijo (Veliki splošni leksikon, 1997: 2427).

ka med kulturama, vendar je bil hkrati tudi dominantni jezik kolonizatorja. Konflikt med obema funkcijama jezika in dvema kulturama je bil povod za nastanek mnogih literarnih del. Francoska kolonizacija, osvoboditev magrebskih držav izpod francoske oblasti v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja, množična priseljevanja severnoafriške delovne sile v šestdesetih in sedemdesetih ter nelegalne migracije v zadnjih desetletjih pa so na drugi strani za vedno zaznamovali in spremenili tudi francosko družbo ter kulturo.

Magrebska književnost,² ki se je razvila šele po drugi svetovni vojni, pogosto sovпада s koncem kolonialnih režimov, izraža nacionalne zahteve po neodvisnosti in nagovarja k politični angažiranosti. Prva literarna dela magrebske književnosti tako opisujejo razmere v podrejeni družbi, v kateri se prepletata zahteva po kolektivni identiteti in nemoč spričo nasilja represije kolonialne prevlade. V letih 1954–1968 se boj za neodvisnost in nacionalistične težnje krepijo, kar je razvidno tudi iz romanov Assie Djebar *Otroci novega sveta* (*Les Enfants du Nouveau Monde*, 1962) in Moulouda Mammerija *Opij in palica* (*L'Opium et le Bâton*, 1965).

V letih 1968–1980 se magrebski avtorji začnejo zanimati za osrednja eksistenčialna vprašanja: iskanje identitete, odtujitev in osvoboditev samega sebe. Individualiziran upor je zaznati v več delih Boudjedre, npr. *Odslovitev* (*Répudiation*, 1969), v Khatibijevem *Tetoviranem spominu* (*Mémoire tatouée*, 1971) in v romanu Taharja Ben Jellouna, *Haruda* (*Harrouda*, 1973). *Tetoviran spomin* je prvi avtobiografski roman magrebske literature, *Haruda* pa poetična pripoved, ki nelinearno niza spomine iz otroštva in fantazme, vezane na prostitutko Harudo, ki se bolj kot realna oseba kaže kot fantazma in obenem kot v tišino vklenjeno telo matere. Ta tip poetizirane, nelinearne in mestoma kaotične proze Ben Jelloun nadaljuje tudi v svojem drugem romanu *Nori Moha, modri Moha* (*Moha le fou, Moha le sage*, 1979). Tudi za druge romaneskne pisce iste generacije je značilno, da se spogledujejo s poezijo oz. poetizirano prozo in z esejem. Proti koncu tega obdobja Tahar Ben Jelloun z romanom *Otrok peska* (*L'Enfant de sable*, 1985) začne magrebski roman vračati k bolj tradicionalni pripovedi in vanj vnašati vprašanje spolnih vlog.

Po letu 1980 magrebski roman spet postane politično in družbeno kritičen, pri čemer obdrži obliko tradicionalne pripovedi. Najbolj reprezentativni avtorji tega obdobja so Rachid Mimouni, Tahar Djaout in Abdelhak Serbane.

V šestdesetih letih dvajsetega stoletja, desetletje po osvoboditvi magrebskih držav izpod francoske kolonialne oblasti, je bilo pogosto zaslediti mnenje literarne kritike, da magrebska književnost v francoskem jeziku izgublja ustvarjalno moč in da bo skupaj s kolonizacijo izginila. Vendar je danes za Magreb značilna bogata literarna produkcija v francoskem jeziku. Zanimanje za magrebsko literaturo narašča; knjige, članki in doktorske naloge s to tematiko so vse pogostejše tako v Franciji kot tudi v ZDA, v Magrebu, Nemčiji in na Švedskem.

² S pojmom »magrebska književnost« označujemo literarno produkcijo avtorjev, ki izvirajo iz držav Magreba in pišejo v francoskem jeziku, večina od njih ima dvojno državljanstvo in živijo med državami Magreba in Francijo.

Ena od pogostejših tematik magrebskega romana so predvsem migracije, na katere se navezujejo problemi marginalnosti in izgube, iskanja in prenosa identitete. Romani Drissa Chraïbija, Maleka Haddada, Abdelkibirja Khatibija, Mehdiya Charefa in Taharja Ben Jellouna eksplicitno govorijo o nezmožnosti integracije priseljencev v Franciji. Kot pravi Matthew D. Sharpe, »migracijski proces travmatično prizadene identiteto tistih, ki pogosto izhajajo iz težavnih okoliščin, zato si s pomočjo fantazijskih sanjarij ustvarijo ‚novo‘ identiteto« (Sharpe, 2005: 416). Za zgoraj navedene avtorje je značilno, da je večina njihovih del zaznamovana z avtobiografskimi elementi. Abdelkibir Khatibi je celo prepričan, da je vsa magrebska literatura avtobiografska in da je za razumevanje le-te nujno poznati tudi življenjsko pot njenih avtorjev.

V nadaljevanju želimo pregledno prikazati magrebsko literaturo skozi prizmo obeh spolov, saj je zanjo značilno zelo izrazito razlikovanje med moško in žensko pisavo. Pri izboru bomo upoštevali avtorje, ki so prisotni v obeh svojih domovinah (francoski in magrebski), in tista dela, ki problematizirajo za ta članek pomembne teme (migracije, razpetost med več identitetami, (ne)enakost med spoloma ipd.). Z analizo izbranih del bomo prikazali specifične točke razlikovanja med žensko in moško literaturo ter osvetlili mesta, kjer se obe pisavi zblížujeta.

I.

Kot predstavnika t. i. moške proze predstavljamo Taharja Ben Jellouna, ki je pisatelj in pesnik maroškega rodu. Po končanem študiju je delal kot profesor filozofije v Tetuanu in Casablanci. Leta 1971, ko je bila v Maroku z vladnim odlokom izvedena arabizacija pouka filozofije, je odšel v Pariz in vpisal podiplomski študij iz socialne psihologije. Leta 1975 je končal svojo raziskovalno nalogo o čustvenih in seksualnih problemih severnoafriških delavcev v Franciji. Ben Jelloun je poznan tudi kot publicist za časopis *Le Monde* in kot pisec esejev, v katerih se vseskozi dotika tematike magrebskih priseljencev v Franciji, njihovega položaja v predmestjih, rasizma, družbene zapostavljenosti in neenakosti. Znani so njegovi eseji, v katerih je prepoznavno njegovo profesionalno zanimanje za socialno psihologijo: *Najgloblja samota* (*La plus haute des solitudes*, 1977), *Francoska gostoljubnost* (*Hospitalité française*, 1984) in več spisov ter mladinskih, pretežno didaktično usmerjenih spisov in priročnikov o zgoraj omenjenih temah, kot npr. *Kako sem hčerki razložil rasizem* (*Le racisme expliqué à ma fille*, 1998), ki je preveden tudi v slovenščino.

Ben Jelloun se je literarni javnosti najprej predstavil kot pesnik, s svojim romanesknim prvencem *Haruda* (1973) pa je zaslovel tudi kot pisatelj. Njegova začetna proza je prepletena s poetičnimi in fantazmatskimi elementi, pripoved je nelinearna, fragmentarna in mestoma kaotična. Junaka prvih dveh romanov – *Haruda* in *Nori Moha, modri Moha* (*Moha le fou, Moha le sage*, 1979) – sta marginalizirani osebi, prostitutka in modri blaznež iz arabskih pripovedk. Maroški bralci tistega časa so od proze pričakovali družbeno angažiranost in odsev njihovega vsakdanjega življenja,

zato so se na Ben Jellounov fantazijski svet čudakov z družbenega roba, ki je razkrival potlačene plasti tabujev in neizrečenega, povezanih predvsem s telesnostjo, spolnostjo in položajem ženske, odzvali odklonilno. Ben Jellounu so očitali brezbriznost do družbene aktualnosti in prilagajanje stereotipiziranemu okusu francoske publike. Verjetno pa je bližje resnici domneva, da se je Tahar Ben Jelloun z elementi sanjskosti, poetičnosti in pravljичnosti, ki jih je prenesel iz tradicionalnih arabskih pripovedk, lažje dotaknil žgočih problemov tedanje in tudi aktualne maroške družbe – vprašanje svobode, še posebej ženske, individualnosti, erotike, osvobajanje izpod avtoritet – od kraljeve do verske in tradicionalno arabske. (Suzana Koncut. Spremna beseda v: Jelloun, 2006 b: 183–184).

Romana *Otrok peska* (1985) in *Sveta noč* (1987) – oba sta prevedena v slovenščino – se dotikata vprašanja spolne identitete. Njuna pripoved se približuje klasični, bolj linearni romaneskni zgradbi. Za *Sveto noč* je Ben Jelloun kot prvi frankofonski pisatelj prejel tudi prestižno francosko literarno nagrado Goncourt, s katero je zaslovel kot najodmevnejši Maročan v Franciji. Kasneje se je pomeril tudi v dramatik in kratkih zgodbah. Njegovi zadnji romani so tematsko zasidrani pretežno v realnejše, aktualno dogajanje in se dotikajo maroških problematičnih tem in žgočega vprašanja ilegalnega priseljevanja severnoafriških prebivalcev v Francijo oziroma Evropo, o čemer govori tudi njegov zadnji roman *Oditi (Partir, 2006)*.

Roman je v celoti posvečen fenomenu migracij iz rodne domovine in po večini neuspelemu iskanju sreče v tujini. Tahar Ben Jelloun spremlja usodo več migrantov, vendar sta v ospredju njegove pripovedi brat in sestra Azel in Kenza. Pripoved se začne leta 1994, ki zgodovinsko sovпада s sanacijskimi ukrepi despotskega kralja Hasana II., s katerimi želi očistiti državo trgovine z drogami, in se konča s prihodom na oblast novega novega, mladega kralja Mohameda VI. leta 1999. Tahar Ben Jelloun je kritičen do ukrepov Hasana II., saj je obstoječa oblast le navidezno obračunala večinoma z nedolžnimi mladimi ljudmi, medtem ko je velike in pomembne trgovce z ilegalnim blagom pustila pri miru.

Azel je mladenič z univerzitetno izobrazbo, ki nikakor ne more najti zaposlitve, ker ne pozna pravih ljudi, Kenza pa medicinska sestra, ki dela na javni in zasebni kliniki, da lahko preživi sebe in brata. Njuna največja želja in uresničenje vseh sanj, tako kot tudi za mnoge druge Maročane, je oditi v obljubljeno Evropo, v Španijo.

Oditi, zapustiti to zemljo, ki noče več svojih otrok, obrniti hrbet tako lepi deželi in se nekega dne vrniti, z dvignjeno glavo in mogoče bogastvom, oditi, da si rešiš kožo, čeprav s tem tvegaš, da jo izgubiš ... (Tahar Ben Jelloun, 2006 a: 23)

Dan za dnem se skupina študentov zbira v kavarni nad morjem, od koder zrejo proti obalam Španije. Med njimi sedi tudi Azel, ki je odločen, da bo zapustil svojo deželo, vendar ne na tak način kot njegov bratranec, ki se je skupaj z drugimi ilegalnimi migranti na pot v raj odpravil z ladjo in v nesreči utonil. Ko Azel že skoraj obupa,

da mu bo uspelo oditi iz Tangerja, sreča bogatega Španca Miguela, ki ga po legalni poti pripelje v Barcelono. Seveda pa Azel kmalu spozna, da Miguel tega ni storil iz altruizma, ampak z namenom, da si svojega varovanca podredi in ga napravi za svojega ljubimca. Azel kmalu ugotovi, da se obljubljeni dežela pravzaprav v ničemer ne razlikuje od pekla doma.

Migranti v romanu so ljudje, ki jih je rodna domovina izpljunila na družbeni rob, in vidijo edino rešitev svojega položaja v tem, da odidejo. »Odit« je močnejša beseda kot »emigrirati« ali »izseliti se«, v sebi nosi premik, odločnost in dopušča celo nezmožnost vrnitve.³ Čeprav se zdi, da migranti odhajajo zato, da bi se vrnili in dokazali, da so sposobni uspeti in da je za njihov neuspeh kriva le rodna domovina, ki jim noče dati priložnosti, Ben Jellounovi junaki v tujini ne uspejo, ampak so največkrat žrtve prevar, zaničevanja in rasnega razlikovanja. S tem, da zapustijo svojo domovino, ne izgubijo le svojih bližnjih in domačega okolja, temveč tudi svojo osebnostno in spolno identiteto.

Ah, če bi me zdaj videla moja mama! Skoraj si ne upam pomisliti na to. Kako naj ji povem, da je njen sin navaden peder, ovaduh, moški, ki se nastavlja, klovn, izdajalec, nekdo, ki je zatajil svojo lastno identiteto in lasten spol?
(Tahar Ben Jelloun, 2006 a: 89)

Moja sapa, moje življenje, moje dihanje je prenehalo, ničesar ne najdem, trenutke, ko sem odšel in pisal pismo svoji deželi, je pozabljen, izbrisan ... Azel je hotel za vedno izbrisati v sebi podobo odhoda in se v Maroko vrniti kot junak. (Tahar Ben Jelloun, 2006 a: 247)

Ne samo, da migrantom odhod ne prinese sreče in bogastva, pahne jih celo globlje v prepad. Ben Jelloun sicer ne predlaga rešitve, vendar roman konča z upanjem, da bodo ljudje, ki iščejo srečo doma ali na tujem, nekoč le zagledali svetlobo, lepoto sveta, ki jih bo končno osrečila in osvobodila. Ben Jelloun je obseden s temo svetlobe, ki je na več mestih prisotna tudi v njegovem zadnjem romanu. Tahar Ben Jelloun roman začne s podobo morja, ki povezuje domovino in tujino in je izvor svetlobe, v soncu se bleščijo tudi obale Španije, proti katerim se polni upanja in pričakovanja obračajo bodoči migranti, sklene pa ga z metaforo svetlobe kot lepote sveta.

Odidimo torej, plujmo, sledimo najmanjšemu žarku, ki ga nosi duša nekoga od tu ali tam, dobrega ali pokvarjenega človeka, ki se ga je polastilo Slabo. Naj bo še tako tanek in neznaten, sledili bomo temu poslednjemu žarku svetlobe, mogoče bo iz njega posijala lepota sveta, tista lepota, ki bo uničila bolečino sveta. (Tahar Ben Jelloun, 2006 a: 267)

³ Rencontre avec Tahar Ben Jelloun, à l'occasion de la parution de *Partir*, www.gallimard.fr.

Svetlobo bi lahko razumeli kot mistično dviganje k Bogu, po kateri se iz peklenske tazmamartske ječe steguje tudi glavni junak romana *Ta bleščeča odsotnost svetlobe*:

Svetloba je pramen, ki vodi vzpenjaje v vrt »vedre samote«, podoben nebeškemu vrtu, v katerega se je povzpel Prerok. (Suzana Koncut. Spremnna beseda v: Jelloun, 2006 b: 188)

II.

Preden se lotimo analize t. i. ženskega magrebskega romana, bi želeli nekoliko osvetliti sociopolitično ozadje dogajanj v Magrebu v postkolonialnem obdobju. V Alžiriji se je položaj ženske po obdobju vojne za osvoboditev Alžirije (1954–1962) zelo poslabšal. Med alžirsko državljansko vojno so ženske resda odigrale pomembno vlogo za alžirsko družbo, vendar le kot matere vojakov in varuhinje kolektivnega spomina ter vrednot prednikov. Samo leto po osvoboditvi Alžirije izpod francoske oblasti je bil izveden poskus uveljavitve konzervativnega zakona o družinskih razmerjih, ki pa so se mu Alžirke uprle z množičnimi protesti. Pritisk na ženske pravice se je v naslednjih letih in desetletjih še stopnjeval in svoj žalostni klimaks doživel leta 1984 s sprejetjem represivnega zakona, ki je legaliziral poligamijo, odvzel ženskam pravico do zakonske pogodbe in do ločitve. Zakon je sprejel enostrankarski režim, ki je s to »politično« potezo upal na spravo s tradicionalisti. Alžirija je s tem ukrepom postala tipičen primer tragičnega vpliva sodelovanja med t. i. modernisti/nacionalisti in islamskim verskim pravom ter njegovo ambicijo po nadzorovanju ženske svobode in seksualnosti. (Ilkharacan, 2002: 764–765) Na srečo smo v zadnjih dveh desetletjih priča reformističnega diskurza, ki vztraja pri doslednem izključevanju ženske intimne iz šeriatskega prava in si celo prizadeva, da bi tudi ženske sodelovale ne le pri tvorenju zgodovine, temveč tudi aktivno posegale na teološko, znanstveno in politično področje.

Sliko položaja ženske med alžirsko osvobodilno vojno in takoj po njej je risala Assia Djebar, ki je med predstavnicami magrebske ženske proze v slovenskem literarnem verjetno najbolj poznana in velja za eno izmed najpomembnejših in najbolj prevajanih avtoric magrebske književnosti, je pa tudi prva alžirska scenaristka in režiserka. Assia Djebar je vzporedno hodila v francosko osnovno šolo in tradicionalno koransko šolo. Po srednji šoli je bila kot prva alžirska študentka sprejeta na podružnico pariške École Normale Supérieure v Sèvresu. Leta 1958 se je poročila in z možem odšla v Tunis, kjer je diplomirala, leto kasneje je začela kot asistentka predavati zgodovino Severne Afrike na univerzi v Rabatu, kjer je opravljala tudi raziskave med alžirskimi begunci na tunizijsko-alžirski meji za časopis *El Mudžahid*. Leta 1962 se je ob osamosvojitvi vrnila v rodno Alžirijo.

Djebbarjeva se je osredotočila predvsem na problematiko alžirskih žensk, razpetih med tradicionalnim svetom in dogodki v času alžirske osvobodilne vojne izpod francoske oblasti. Njene priljubljene teme so še: osvoboditev izpod jezikovne dominacije, svoboda govora in ženskega telesa. Zaslavela je s prvim romanom *Žeja* (*La Soif*, 1957), ki je opisoval odkrivanje telesa mladega dekleta.

Med njenimi številnimi romani naj omenimo edinega prevedenega v slovenščino *Ljubezen, fantazija* (*L'amour, la fantasia*, 1985). Pripoved o alžirski zgodovini iz obdobja francoske zasedbe Alžirije in alžirske osvobodilne vojne dopolnjuje z avtobiografskimi elementi iz svoje mladosti, s poglobljeno refleksijo o dvojezičnosti in o jezikovni dediščini. Assia Djebar v romanu išče svojo jezikovno identiteto in razrešuje razpetost med arabščino – jezikom zaprtosti, skrivnostnosti, prepovedi, čustev in navezav na telo, ter francoščino – jezikom jasnosti, odprtosti in razuma. V francoski jezik želi prenesti žensko govorico, ki je omejena na obrazce ustnega izročila, saj ji tradicionalni islamski svet ne dopušča izražanja svoje intimne. »Njeni ženski liki niso več fantazmatske prebivalke haremov, kakršne vidijo moški – Arabci ali Zahodnjaki, ampak ženske iz mesa in krvi, ki lahko same govorijo« (Suzana Koncut. Sprema beseda v: Djebar, 1985: 280).

V zadnjih letih se na francoskem, pa tudi na slovenskem literarnem trgu pojavljajo predvsem avtobiografske, poldokumentarne pripovedi magrebskih avtoric, ki razkrivajo svoje življenjske usode, kot npr. romana Nedjme *Mandelj* in Leile *Poročena pod prisilo*, ki sta prevedena v slovenščino. Obe avtorici omenjenih romanov pišeta pod psevdonimom, da bi si s tem prihranili osovraženost tradicionalnega družinskega in prijateljskega okolja, obe sta žrtvi poroke pod prisilo s starejšim moškim, obe nago-varjata arabske ženske doma in v tujini, naj spregovorijo, naj se osvobodijo molka, ki jim ga nalaga tradicija, »naj si spet pridobijo dar govora, ki so jim ga iztrgali iz teles« (Nedjma, 2006: 5).

V romanu *Poročena pod prisilo* je osrednji lik mlado dekle Leila, hči maroških migrantov, ki so prišli živeti v Pariz. Čeprav živi v Franciji in ima francosko državljanstvo, o njenem življenju odloča družina, ki živi v skladu s strogimi pravili maroške tradicije. Pri enaindvajsetih letih se mora pod prisilo svojih staršev, predvsem očeta, poročiti s petnajst let starejšim Maročanom, ki si je s poroko s francoskim dekletom pridobil vstopnico za Francijo. Mlado dekle je zaradi neprestanega pritiska staršev in tradicije negotovo, ima nizko samopodobo, postane avtodestruktivno in izgublja identiteto:

Četrta so postale nekakšna rekonstrukcija starodavnih arabskih vasi, kjer so odnosi med ljudmi podobni labirintu prikrivanj in neizrečenega. Posledica je pomanjkanje iskrenosti do samega sebe. Kdo sem? ...Kaj iščem?... Kje je moja prava identiteta? Pripadam očetu, ki me ne mara; kako naj imam potem rada samo sebe in si to celo priznam? Kako je v družbi, ki obsoja instinkt ljubezni, mogoče nadzorovati ta instinkt, ne da bi se utopili v oceanu frustracij? (Leila, 2006: 87)

Leila svoje življenje velikokrat primerja z življenjem svojih francoskih vrstnic in ugotavlja, da so na dveh različnih bregovih in da med njimi ne more priti do razumevanja, ker se potomke migrantov sramujejo svojega življenja:

Tudi pred najboljšimi prijateljicami nas je sram. Sram, ki je v vseh mogočih barv, nosimo na čelu. Sramujemo se svojega položaja, skrivanja svojih teles in svojih ljubezni. Pri nas je deviškost stvar države in vsak najmanjši podarjeni ali ukradeni poljub nas lahko napravi za intimne prestopnice. Komaj opazna ljubezenska gesta se lahko razume kot žalitev obveznega sramu. (Leila, 2006: 88)

Tako kot v mnogih magrebskih romanih tudi tu arabski in francoski jezik zaznamujeta dvojnost identitete migrantov oz. migrantk oziroma njihovih potomcev: »Francozi razmišljajo po francosko, ne po arabsko. Toda ker sem dekle arabskega porekla, rojeno v Franciji, razmišljam v dveh jezikih.« (Leila, 2006: 186).

Roman *Mandelj*⁴ je izšel leta 2004 v Franciji in se po enem mesecu uvrstil na lestvico 25 najbolj branih romanov, 13 držav pa je zanj že takoj ob izidu odkupilo avtorske pravice. Zopet gre za avtobiografsko erotično pripoved, ki razkriva seksualne tabuje iz intimnega sveta arabske ženske. Junakinja romana, ki je hkrati tudi prvoosebna pripovedovalka, se mora pod pritiskom družine poročiti s štiridesetletnim odvetnikom. Po petih letih vztrajanja in umiranja v zakonu, ki se simbolično začne s travmatično izgubo nedolžnosti protagonistke, Badra zbeži iz zakonskega jarma k teti v Tanger. Kmalu zatem spozna kardiologa Drissa, ki jo popelje v zanj doslej neslutene razsežnosti ljubezni in spolnosti. Badra sicer resda pridobi nazaj izgubljeno svobodo, vendar pa ugotovi, da je v sladostrastju brez čustev izgubila sposobnost ljubiti.

Ženska magrebska literatura ima katarzično in buditeljsko vlogo. Avtorice pišejo z ambicijo, da bi ženskam svoje krvi povrnilo moč govora, ki so jim jo odvzeli njihovi očetje, bratje in možje (Nedjma, 2006: 5). Arabske ženske so v evropskem okolju še vedno zaprte v svet prepovedi, odvezta jim je pravica do govora in izražanja svojih misli ter čustev. Literatura je po brechtovsko njihovo edino orožje.

Prevladujoče teme ženskih romanov so torej osvobajanje ženskega telesa, beg iz tradicionalnega okolja, svoboda govora, v romanih moških avtorjev pa osvobajanje izpod avtoritet (verskih in političnih), razkol med družbenim in individualnim, iskanje spolne identitete in migracije.

⁴ Avtorica romana je svojo identiteto zakrila pod psevdonim Nedjma – lik legendarne in nedosegljive „femme fatale“, opevane v tradicionalni alžirski poeziji.

III.

Za magrebske pisatelje obeh spolov je značilno, da so razpeti med Francijo in izvornimi domovinami. Posledica konstantnih migracij med dvema državama ter kulturama je tudi njihov poseben odnos do arabskega in francoskega jezika. Avtorji namreč miselno govorico pogovornega jezika, v našem primeru gre za arabski jezik, z zapisovanjem pretvarjajo v knjižno besedilo. Bralec ima sicer vtis, da gre za avtorjev spontani zapis njegovega miselnega toka, vendar pisanje dvojezičnega tvorca besedila vedno vključuje dve jezikovni operaciji. Ta dvojnost in svojstven odnos pisca do jezika sta še posebej opazna v Magrebu. Abdelwahab Meddeb takole doživlja nezavedni proces dvojezičnosti: »Ko pišem, se drugi jezik ohranja v prvem: navzoč je nekje znotraj njega, premišljeno in brez moje vednosti. Poleg tega pa lahko latentna prisotnost na videz odsotnega jezika v moja besedila vnaša poetičnost« (Meddeb, 2003: 18). Za pisatelje, ki sicer niso dvojezični, vendar odlično obvladajo francoski jezik, je značilno, da v slednjega vnašajo podobe, metafore in sintaktične strukture, prevzete iz maternega jezika. Abdelkibir Khatibi jezikovno situacijo v Magrebu razlaga takole:

Magrebčani smo potrebovali 1400 let, da smo se naučili arabščino, in več kot stoletje, da smo se naučili francoščino. V vsem tem dolgem času se nismo mogli naučiti pisati berbersko. Dvojezičnost in večjezičnost na področju Magreba torej očitno nista nova pojava. Za Magreb je še vedno značilna večjezičnost: diglosija med arabščino in dialekti, berberščino, francoščino in španščino na severu ter na jugu Maroka. (Khatibi, 1983: 23)

Magrebska literatura je naravnana k francoskemu bralcu, pogosto je buditeljska, v njej je prisotna zahteva po poravnavi krivic, storjenih v obdobju kolonizacije, njeni junaki imajo pogosto težave z iskanjem identitete in izvora.

Nihanje med jezikoma nakazuje vmesni prostor med identitetama, v katerih se znajde večina junakov magrebske literature. Zdi se, da se junaki ne morejo poistovetiti niti z izvorno niti s tujo, temveč »visijo« nekje vmes in iščejo svojo pravo, »tretjo« identiteto. Kako torej v takih okoliščinah utemeljiti svoj obstoj? Mogoče lahko obstajajo le tako, da se izražajo, da govorijo z bralci in s tem ustvarjajo novo identiteto, novo kulturo.

V romanih Assie Djebar, Taharja Ben Jellouna, Nedjme, Leile so prisotni tudi elementi islamske tradicije. Njihovo izhodišče, ki so jim ga posredovali predniki in starši, je ortodokсни islam, ki ga v svojih delih poskušajo kritično prevrednotiti. V njihovih delih zato pogosto pride do konflikta med vrednotami sodobne močno sekularizirane evropske družbe in vrednotami, ki jih zagovarja tradicionalni islam. Za literarno fikcijo magrebskih pisateljev je značilna dvoplastnost, prepletenost z elementi islamskega izročila oziroma medbesedilnost, kot ta fenomen poimenuje J. Kristeva.⁵

⁵ Izraz *l'intertextualité* (medbesedilnost) je uveljavila J. Kristeva v: *La Révolution du langage poétique*, 1974

Delo, ki prestopa meje oziroma je na mejah kultur in religij, je vselej srečanje z »novim«, ki ni del nepretrgane zveze med preteklostjo in sedanjostjo. (Bhabba, 1994: 7). Protagonisti magrebske literature niso nosilci množstva identitet, temveč ene same, identitete prehajanja med vsaj dvema različnima svetovoma, identitete migracij.

LITERATURA:

- Ben Jelloun, Tahar (2006 a). *Partir*. Pariz: Gallimard.
- Ben Jelloun, Tahar (2006 b). *Ta bleščeča odsotnost svetlobe*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prevod in spremna beseda Suzana Koncut, str. 181–189.
- Bhabba, Homi K. (1994). *The Location of culture*. London: Routledge.
- Djebbar, Assia (2001). *Ljubezen, fantazija*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Prevod in spremna beseda Suzana Koncut, str. 280.
- Khatibi, Abdelkibir (1983). *Maghreb pluriel*. Pariz: Denoel, str. 23.
- Kristeva, Julija (1974). *La Révolution du langage poétique*. Pariz: 1974.
- Ilkharacan, Pinar (2002). *Women, sexuality and Social Change in the Middle East and the Maghreb*. Social Reserach, vol. 69, no. 3, str. 765–766.
- Leila (2006). *Poročena pod prisilo*. Tržič: Učila. Prevod: Neža Florjančič.
- Meddeb, Abdelwahab (2003). *Islam, la part de l'universel*, Pariz: Bibliothèque des débats, str. 18.
- Nedjma (2005). *Mandelj*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Prevod: Jana Pavlič, str. 5.
- Schöpfel, Mariannick (2000). *Les écrivains francophones du Maghreb*. Pariz: Ellipses, str. 7–11.
- Sharpe, Matthew D. (2005). *Maghrebi migrants and writers: liminality, Transgression and the Transferal of Identity*. *Dialectical Anthropology*, str. 397–421.
- Veliki splošni leksikon* (1997). Ljubljana: DZS, str. 2427. www.gallimard.fr (2006), *Rencontre avec Tahar Ben Jelloun à l'occasion de la parution de Partir*.

SUMMARY

THE QUESTION OF IDENTITY IN MAGREB LITERATURE

Neža Florjančič

*The Magreb literature has developed as late as after World War II; its origin is linked with the end of colonial regimes. The authors of the Magreb literature write predominantly in French language, live between Magreb and France, and are designated by both cultures. From the literary-historical viewpoint, we can divide the Magreb literature into three periods. The novels of the first period (1954–1968) are denoted by the struggle for the liberation of Algeria from the French power, and by nationalist tendencies (Assia Djebar, Mouloud Mammeri). Novels published in the years 1968–1980 are dealing mainly with existential issues; the trend of poetised, non-linear prose also occurs of which most known author is Tahar Ben Jelloun with his first book *Haruda*. After 1980, the Magreb novel becomes politically and socially critical and returns to traditional narrative. In the last two decades, female authors who want to show the European and the traditional Arab societies they have had enough of silence and that they want to take active part in forming important social, political and religious issues have variegated the Magreb literature with a form of documentary narrative. One of the frequent thematic of the modern Magreb novel is migrations with which the problems of marginality and loss, search and transfer of identity are linked. As dichotomy between female and male writing is characteristic of the Magreb society, I destined the central part of the contribution to a synoptic analysis of the Magreb literature through the prism of both genders. At selection I have considered authors that are torn between the both their homelands and those of their works that deal with, for the purpose of this article, significant themes: migrations, multiplicity of identities, differentiation between genders.*

The contribution deals with the works of the Moroccan poet and writer Tahar Ben Jelloun, a representative of the so-called male prose, with his last novel in particular. The work is dedicated entirely to the phenomenon of the emigration of Africans to Europe and to Spain in particular. In Europe, a better life does not await Ben Jelloun's heroes but moral and personal decline and loss of identity.

The so-called female prose, which I illuminate in the article by female authors Assja Djebar, Leila, and Nedjma, also deals with the search for identity and aims at having a cathartic and rousing role in the liberation of women from the patriarchal regulation of the Islamic traditional society, of which devastative tentacles catch young women of even the second and third generations of Arab immigrants in Europe. For a better understanding of this literature, I considered necessary the illumination of the social-political background of female problematic.

A synoptic motive-thematic analysis of chosen works of modern Magreb male and female authors results in a conclusion that the two writings are similar above all by being torn between the two homelands, their cultures and religions, and that their heroes are not the carriers of multiple identities but of a single one, the identity of migrations.